

Uppkomsten av hjälpverbsutelämning i svenskan – ett exempel på pro-diasystematisk förändring?

Linnéa Bäckström, liba@du.se

I min avhandling (Bäckström 2020) påvisar jag hur utelämning av hjälpverben *har* och *hade* uppstod i svenskan under 1600-talet genom dåtidens språkkontakt med nyhögtyska. Utelämning av temporala hjälpverb var ett skriftspråkligt drag som brukades i nyhögtyska från sent 1400-tal till och med 1700-talet (Breitbarth 2005; Thomas 2018). Utelämning av de temporala hjälpverben *haben* 'ha' och *sein* 'vara', och i viss mån också *werden* 'bli', var som allra mest frekvent under 1600-talet.

Ett tidigt exempel på utelämning i svenska illustreras i (1a), och ett jämförande nyhögtyskt exempel ges i (1b).

1. a. Än om man skulle ännu försökia att töfwa här medh till dess hon _ **uthståndit** denna siukdomen. (Prästerskapets riksdagsprotokoll, 1678)

b. die grosse Noth, welche sie in dem Schmalkaldischen Krieg **außgestanden** _ . (Schorer 1660)
'det stora elände som de (har) lidit i det schmalkaldiska kriget'

Gemensamt för den utelämning som illustreras i (1) är att de finita, temporala hjälpverben kan utelämnas i perfekt och pluskvamperfekt i underordnade satser. Tyskan kunde då, liksom nu, bilda perfekt och pluskvamperfekt med både *haben* och *sein*. Situationen i svenskan var likartad, men under perioden höll *ha* på att tränga undan *vara* som tempusbildande hjälpverb.

Språkkontaktsituationen svenska/tyska var vid tiden mycket intensiv (Braunmüller 2000; Bäckström 2020). Sedan reformationen hade högtyska tagit över som prestigepspråk i regionen, och det tyska inflytandet på de skandinaviska språken var enormt inom alla väsentliga samhällsdomäner. Att svenska språket påverkades genom detta inflytande är föga anmärkningsvärt.

Kontaktlingvistik utformades som språkvetenskaplig disciplin efter pionjärarbeten från framförallt Weinreich (1953) och Haugen (1950, 1953). Sedan dess har ett flertal modeller lagts fram för att förklara kontaktinitierad strukturell förändring (t.ex. Thomason & Kaufman 1988; Heine & Kuteva 2005). På senare tid har språkförändring genom språkkontakt uppmärksammats också inom det konstruktionsgrammatiska ramverket (t.ex. Hilpert 2013, Hilpert & Östman 2016). Den konstruktionsgrammatiska teorin har visat sig väl lämpad för att förklara kontaktinitierad förändring. Med Höders arbeten (t.ex. 2014, 2016) har diasystematisk konstruktionsgrammatik (DCxG) utformats med en modell som klarar av att fånga alla lingvistiska aspekter av språkförändring genom språkkontakt.

En central utgångspunkt inom DCxG är att olika varieteter eller register fyller olika funktion i olika sammanhang. Språkstrukturer bör därför inte betraktas som språkspecifika utan snarare kontextspecifika "*community-specific*" (Höder 2018:47). Konstruktioner som fungerar i flera varieteter, och över språkgränser i traditionell bemärkelse, utgör diakonstruktioner, medan konstruktioner med mer lokal funktion kan betraktas som idiokonstruktioner.

I presentationen föreslår jag att den nyhögtyska strukturen med hjälpverbslös perfekt i underordnad sats fick vidgad funktion som diakonstruktion, och började användas av flerspråkiga talare (svenska/tyska) i svenskspråkiga sammanhang. Strukturen har sannolikt uppfattats som ett formellt skriftspråkligt drag och talarna har i initialskedet applicerat mönstret just i den typen av kontexter.

Referenser

- Braunmüller, K. 2000. Voraussetzungen für die Übernahme hochdeutscher Sprachstrukturen in die skandinavischen Sprachen. I: Naumann, H.-P. & S. Müller (red.), *Hochdeutsch in Skandinavien*. Tübingen: A. Francke Verlag, s. 1–18.
- Breitbarth, A. 2005. *Live fast, die young – the short life of Early Modern German auxiliary ellipsis*. Utrecht: LOT.
- Bäckström, L. 2020. *Etableringen av ha-bortfall i svenskan. Från kontaktfenomen till inhemsk konstruktion*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Haugen, E. 1950. The analysis of linguistic borrowing. *Language* 2, s. 210–231.
- Haugen, E. 1953. *The Norwegian language in America: a study in bilingual behavior*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Heine, B. & T. Kuteva 2005. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hilpert, M. 2013. Corpus-based approaches to constructional change. I: Hoffmann, T. & G. Trousdale (red.), *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press, s. 458–475.
- Hilpert, M. & J.-O. Östman 2016. *Constructions across grammars*. Amsterdam: John Benjamins.
- Thomas, V. 2018. *Auxiliary ellipsis in Early Modern German 1350–1800*. Manchester: Manchester University.
- Höder, S. 2014. Constructing diasystems. Grammatical organization in bilingual groups. I: Åfarli, T. & B. Mæhlum (red.), *The sociolinguistics of grammar*. Amsterdam: John Benjamins, s. 137–152.
- Höder, S. 2016. Niederdeutsche Form, unspezifische Struktur. Diasystematische Konstruktionen in der deutsch-dänischen Kontaktzone. I: Spiekermann, H. m.fl. (red.), *Niederdeutsch: Grenzen, Strukturen, Variation*. Köln: Böhlau, s. 293–309.
- Höder, S. 2018. Grammar is community-specific. Background and basic concepts of Diasystematic Construction Grammar. I: Boas, H. & S. Höder (red.), *Constructions in Contact*. Amsterdam: John Benjamins, s. 37–70.
- Thomason, S. & T. Kaufman 1988. *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Weinreich, U. 1953. *Languages in contact: findings and problems*. The Hague: Mouton.